

Kratek pregled nastanka in delovanja Muzejskega društva Železniki

Muzejsko društvo Železniki

Plavčeva hiša,
danes stavba
muzeja v Železnikih.
Foto: Anton Sedej

Muzejsko delovanje v Železnikih pred organiziranjem društva

Pričetek varovanja kulturne dediščine in s tem začetek muzejske dejavnosti v Železnikih sega v leto 1941, tik pred začetek druge svetovne vojne. Takratni lastniki plavža so brezposelnim delavcem namreč obljubili, da jim pripade ves gradbeni material plavža in da ga lahko prodajo, če plavž podrejo. Dela so se lotili 14. marca 1941. Takratna tajnik Prosvetnega društva Železniki Blaž Gortnar in župan Železnikov Niko Žumer pa sta takoj pričela z akcijo, ki naj rušenje ustavi. Zavedala sta se namreč pomena edinega še ohranjenega objekta več kot 600-letne železarske zgodovine kraja. Za pomoč sta telefonsko zaprosila Franceta Steleta, takratnega referenta za umetnostno zgodovino na banovini. Ta je takoj spoznal vrednost ohranitve plavža in izdal dekret, ki je plavž imenoval za tehnični spomenik. Žandarmerija je tako dobila dokument, s katerim je rušenje lahko zakonsko ustavila. Celotna akcija je trajala le nekaj ur, plavž pa je že bil porušen do zgornjih lin. Takojšnjo obnovo je preprečila vojna. Leta 1949 je Zadruga kovinarjev Niko pričela z obnovo plavža in jo končala leta 1952. Tako se Železniki danes lahko ponašajo s plavžem, edinim ohranjenim objektom take vrste v Sloveniji in prvim zaščitenim tehničkim spomenikom.

Ravno z obnovo plavža je v zadrugi kovinarjev zaživela tudi želja po zbiranju in shranjevanju predmetov, povezanih z železarjenjem, saj so zadržniki začutili zgodovinsko povezanost svoje dejavnosti s tradicijo. Veliko pa je k taki usmeritvi prispevala tudi udeležba na republiški razstavi izdelkov lokalne industrije, organizirane v letu 1949 na tehniški srednji šoli v Ljubljani. Zadrugi je bil dan na razpolago prostor ene učilnice, mnogo več, kot so za predstavitev svojih izdelkov potrebovali. Da bi prostor vendar zapolnili, so s poudarkom na svojem železarskem poreklu pripravili razstavo pod geslom "Železniki nekoč in danes". Želeli so predstaviti dejavnost starih železarjev, zato so izdelali maketo obstoječega plavža in maketo vigenjca. Obe so opremili z gi-

bajočimi se figurami, za popestritev pa so razstavili še do takrat zbrane zgodovinske predmete. Drugi del razstave so predstavljali izdelki iz tekoče proizvodnje takratnega programa. Razstava je vzbudila veliko zanimanje in ugoden odmev tako stroke kot javnosti in je bila nagrajena s srebrnim priznanjem. Deležna je bila tudi obiska načrtovalcev gospodarskega razvoja Jugoslavije (B. Kidrič). Tudi ti so izrazili zadovoljstvo nad doseženim in pripravljenost za pomoč ter vabilo k sodelovanju. Že kmalu za tem je bila zaduga na njen predlog vključena v petletni gospodarski načrt kot proizvajalka mehanskih izdelkov. Po razstavi so bili ekspanati prepeljani nazaj v Železnike in shranjeni v združnih prostorih. Aktivnosti pri zbiranju zgodovinskih predmetov je podkrepil še Tehniški muzej Slovenije, ki je v Železnikih odprl zbirni center. Po adaptaciji plavža v letu 1952 so se v kraju pojavila nesoglasja in napadi na zadrugo, češ, "s kakšno pravico si lasti preteklost, to je vendar last kraja". Zadruga je zato prenehala z nadaljnjimi aktivnostmi ter ekspanate, čeprav so bili njena lastnina, odstopila kraju. Ta pa takrat na to ni bil pripravljen. Ekspanate je sicer prevzel, ni pa imel prostora, kamor bi jih shranil. Tako so jih uskladiščili pod nekim napuščem, kjer so rjaveli in propadali.

Prej živahna dejavnost in ideja o organiziranju lokalnega muzeja je bila s tem za dolgo vrsto let odrinjena v pozabo.

Prva organizirana oblika muzejske dejavnosti: Pododbor Muzejskega društva Škofja Loka v Železnikih

Nekako v letu 1963 pa je nekaj zanesenjakov spet pričelo resno razmišljati o krajevni zbirki. Omeniti je treba vsaj tri, ki so tako ali drugače sodelovali že od vsega začetka in so tako pobudniki organizirane muzejske dejavnosti ter nekako očetje današnjega muzeja. To so bili Niko Žumer, Blaž Gortnar in Valentin Pintar. K delu so pritegnili še nekaj mlajših in skupaj so pričeli iskati ustrezen prostor, da bi

shranili propadajoči maketi in zbrane predmete vsaj pod streho. Že takrat so videli primeren prostor za zbirko v Plavčevi hiši, in ker se je ponudila priložnost, so maketi prepeljali na dvorišče te hiše. Po pomoč so se obrnili tudi na Muzejsko društvo v Škofji Loki. Tu so občudovali delo zagnancev, in da bi njihovo delo bolje in bolj strokovno steklo, je Muzejsko društvo Škofja Loka leta 1965 ustanovilo svoj pododbor v Železnikih. Njegovi člani so s še večjo vnemo pričeli zbirati gradivo in eksponate ter aktivno iskati prostor za zbirko. Njihov glavni cilj je bil namreč odpreti manjši krajevni muzej. V njem naj bi prikazali pestro in bogato zgodovino železarstva ter lesnopredelovalnih dejavnosti. Prva večja na zunaj opazna aktivnost pododbora je bila 28. novembra 1965 odprta razstava gozdno-lesnega gospodarstva Selške doline na prostoru pred plavžem. Bila je zelo dobro obiskana in ravno v tem času so se uspešno razpletla tudi dogovarjanja o odkupu

ene najstarejših in najbolj ohranjenih hiš v Železnikih, Plavčeve hiše, za muzejsko zbirko. Kmetijska zadruga Martinj Vrh, ki stavbe ni več uporabljala, se je odločila za prodajo. Sredstva za nakup pa je zagotovila Občina Škofja Loka in vse tovarne v Železnikih. Odkupljeno je bilo pritličje ter del prvega nadstropja. Člani društva so takoj pričeli z zbiranjem denarja ter obnovo prostorov, hkrati pa tudi z zasnovo zbirk, izdelovanjem in popravilom maket. Leta 1968 so bile čez poletje za obiskovalce že odprte zbirke o železarstvu, gozdno-lesnem gospodarstvu ter čipkarstvu. Pozimi 1968/1969 je bila zbirka preurejena, dopolnjena ter tako pripravljena za uradno otvoritev muzeja v Železnikih, ki je bila 31. avgusta 1969. Članom društva je k ureditvi prostorov ter pripravi zbirk uspelo pritegniti veliko ljudi. Navdušenje za zbiranje eksponatov so širili med ljudmi in v tem času je pododbor v Železnikih imel preko 200 članov.

Sprednja stran Plavčeve hiše še v lasti Kmetijske zadruge Martinj Vrh. Zanimiv prehod z malimi oboki na prehodu iz pritličja v prvo nadstropje. V drugem nadstropju je balkon iz zelenega perachiškega tufa s kovano železno ograjo. Levo je še viden del zidanega obočka, ki je zapiral dvorišče.

Muzejsko društvo v Železnikih

Nekatere prostore muzejske Plavčeve hiše so še zasedali stanovalci. Z njihovim izseljevanjem se je muzej skozi leta počasi večal. Člani društva so zato izdelali nov razstavni načrt ter počasi urejali nove prostore. Pokazala se je tudi potreba po večjem razstavnem prostoru za občasne razstave. Na dvorišču Plavčeve hiše je bilo tudi gospodarsko poslopje, potrebno celovite obnove. Tudi tega so se člani lotili in z veliko prostovoljnega dela ter akcij zbiranja denarja jim je do leta 1978 uspelo gospodarsko poslopje povsem preurediti in v njem odpreti galerijo. Ob istem času pa so odprli tudi nove zbirke v drugem nadstropju. Muzej se je razširil z zbirkami o skrilu, o društvenem delovanju ter s spominsko sobo akad. prof. dr. Franceta Koblarja – železnikarskega rojaka. Prenovljeni sta bili tudi zbirki o žagarstvu in gozdarstvu, v nov prostor pa so predstavili zbirko o čipkarstvu. Tudi te akcije so dobro povezale ljudi različnih poklicev, ki so z veseljem sodelovali pri delu društva. Poleti tega leta je bila tudi uradna otvoritev novih zbirk in galerije.

Veliko število obiskovalcev prireditve je bilo dokaz, da se je muzej v kraju dobro prijel in da ljudje z veseljem spremljajo in sodelujejo pri delu društva. Tudi zato so člani pododbora ob spremembah zakonodaje na področju društvene dejavnosti v letu 1979 pričeli razmišljati o samostojnem muzejskem društvu. Ustanovni občni zbor Muzejskega društva v Železnikih je bil 11. julija 1979. Sporazumno z Muzejskim društvom v Škofji Loki mu je bila za območje delovanja določena Selška dolina. Društvo je postalo pravna oseba s pravico, da zaposli delavce. Od takrat dalje je v muzeju društva redno zaposlen vodič – kustos.

Nadaljnje delovanje društva

Še vedno je prevladovalo delo pri dodatnem urejanju zbirk muzeja. Zbirke so bile dopolnjene z maketo oglarstva, lovskim paviljonom ter zbirom debel dreves, ki rastejo v Selški dolini. Zelo aktivno so člani delali tudi pri pripravljanju razstav v galeriji. Najbolj odmevne so bile razstave likovne skupine

Sodarski oddelek: pripomočki za skobljanje dog in sestavljanje sodov. Foto: M. Mehora

V stavbi na levi so nameščene muzejske zbirke v rudarskem, metalurškem, žagarskem, sodarskem in čipkarskem oddelku. Desno Boncljeva hiša. Foto: M. Mehora

Vstopna soba muzeja z vitrinami delovnih organizacij iz Železnikov: Niko, Iskra, Tehnica, Čevljarna Ratitovec, Alples. Spodaj viden tudi relief Selske doline.

Iskra iz Železnikov, razstava metuljev, razstava kiparja Toneta Logondra, najbolj obiskana pa je bila vsako leto razstava čipk ob Čipkarskem dnevu, ki je tudi naša svoj prostor v novi galeriji.

Ena od pomembnih usmeritev društva je postalo tudi obeleževanje rojstnih hiš znanih in zgodovinsko pomembnih mož Selške doline. Tako sta spominske plošče v tem času dobila akad. prof. dr. France Koblar ter Anton Dermota. Tudi prva pobuda za postavitev kipa slikarju impresionistu Ivanu Groharju je prišla prav iz Muzejskega društva v Železnikih.

Prav tako so veliko časa člani društva namenjali širjenju članstva ter prodaji Loških razgledov, vsaki dve leti pa so skrbno pripravili tudi občni zbor društva.

Na žalost pa čas proti koncu osemdesetih let kulturi ni bil najbolj naklonjen. Društvo je imelo velike denarne težave in mnogo zamisli je ostalo neizpeljanih. S težavo so zagotavljali sredstva za redno odprtje muzeja in plačo vodički. Sponzorska sredstva delovnih organizacij v Železnikih, ki so bila prej osnova mnogim akcijam in dejavnostim,

so se zelo zmanjšala in počasi skoraj ugasnila. V zaslužni pokoj je odšla tudi dolgoletna vodička Tonika Ramovš in treba je bilo poiskati nove moči za delo v muzeju. Na pomoč je priskočila Kulturna skupnost občine Škofja Loka, ki je zagotovila polovična sredstva za plačo ter nekaj sredstev za materialne stroške. Še vedno pa se je društvo komaj prebijalo iz meseca v mesec, nemogoče je bilo misliti na prenove zbirke.

Šele do leta 1994, do praznovanja 25. obletnice delovanja muzeja, je bilo mogoče zbrati denar za ureditev še zadnjega prostora v Plavčevi hiši. Vanj so prestavili čipkarsko zbirko, ki je šele tukaj zasijala v polni lepoti. V izpraznjeni sobi so skupaj z borci pripravili kratek pregled obdobja druge svetovne vojne v Selški dolini in Železnikih ter jo za javnost odprli maja 1996. Tega leta se je uresničila tudi dolgoletna želja Muzejskega društva, da bi primerno obeležje na rojstni hiši dobil eden od začetnikov muzejske dejavnosti, pobudnik kovinske industrije ter oče muzeja, Niko Žumer.

Fotografija iz zbirke čipkarstvo: vidni so panoji z razstavljenimi čipkami, skrinja, veliki punkelj, priprava za navijanje klekeljnov. Foto: Anton Sedej

S temi aktivnostmi je društvo spet zaživelo. Velik zagon mu je dal tudi posluh za muzejsko dejavnost novo ustanovljene Občine Železniki. Ta je s proračunom zagotovila sredstva za zaposlenega kustosa ter vodiča in sredstva za materialne stroške muzeja. Tako je lahko društvo v muzeju zaslužen denar namenilo za svoje akcije ter urejanje zbirk. V tem času se je občina aktivno vključila tudi v zagotavljanje sredstev za temeljito prenovu muzejske stavbe.

Prenova muzejske Plavčeve hiše

Leta 1996 je bil izdelan izvedbeni načrt za prenovu celotne stavbe. Ker je to zelo zahteven projekt, se je vanj vključila tudi občina, skupaj pa smo zaprosili tudi za sredstva na ministrstvu za kulturo. V letu 1997 je bil že izveden prvi del prve faze prenove; urejena je bila nova kotlovnica. Naslednji dve leti je preko zime potekala prenova pritličja. Plavčeva hiša je spet dobila zunanjo podobo, kot jo je imela pred preureditvijo v Jašketovo trgovino, s centralnim vhodom je bila spet vzpostavljena glavna veža, s prebojem na stopnišče v prvo nadstropje pa stavbe ni bilo treba več zapuščati. Pritličje je dobilo nove tlake, s centralnim ogrevanjem ter sanacijskim ometom pa je bila odpravljena nadležna vlaga. Na podoban način je bilo v kasnejših letih sanirano tudi prvo in kasneje tudi drugo nadstropje. Stavba muzeja je bila v celoti injektirana in tako tudi statično sanirana. Dobila je novo kritino, ravno v tem času pa se pripravlja tudi projekt nove fasade. Hkrati s prenovu stavbe je potekala tudi nova postavitev in posodobitev zbirk.

Med samo prenovu je potekal tudi prenos lastništva muzejske stavbe na Občino Železniki. Prej je bila namreč zemljiškoknjižno vodena pod Loški muzej, po reorganizaciji občin pa je ob delitveni bilanci najprej izpadla in je bilo zato treba postopek preknjižbe ponoviti. Takrat se je šele izkazalo, da Muzejsko društvo Železniki nikoli ni bilo lastnik Plavčeve hiše, sedaj pa je lastnik Občina Železniki.

Med prenovu pa se je dogodila še ena organizacijska sprememba. Občina je namreč ustanovila javni zavod za področje športa, turizma in kulture. Nanj je prenesla upravljanje nepremičnin pa tudi zaposlene. Tako sta bila tudi kustos in vodička zaposlena z Muzejskega društva Železniki na Javni zavod Ratitovec. Vse muzejske zbirke so ostale v lasti Muzejskega društva Železniki, društvo tudi pobira vstopnino za muzej ter s tem denarjem skrbi za prenovu in postavitve novih zbirk. Želimo pa si, da bi se ta način organizacije muzejske dejavnosti v Železnikih tudi formalno-pravno uredil s podpisom pogodbe o ustanovitvi muzeja. V muzeju sodelujejo: Občina Železniki kot lastnik Plavčeve hiše, Muzejsko društvo kot lastnik eksponatov in opreme ter Javni zavod Ratitovec, v katerem so zaposleni v muzeju zaposleni. Odnos med temi subjekti pa še ni dokončno rešen. Kraj in občina bi tako pridobila pravilno formiran kulturni subjekt, ki bi v okviru Javnega zavoda Ratitovec lažje pridobival tudi finančna sredstva na razpisih ministrstva za kulturo in tudi evropska sredstva.

Pomembnejše aktivnosti društva danes

S prenosom finančnega bremena stavbe ter zagotavljanja sredstev za plače z društva na občino ter javni zavod je Muzejsko društvo Železniki spet zadhalo s polnimi pljuči. Končno je napočil čas, da društvo uresniči dolgoletne želje in načrte. Močno se je razmahnila razstavna dejavnost v galeriji muzeja.

Največji uspeh v zadnjem času pa za društvo prav gotovo pomeni izdajanje Zbornika za Selško dolino Železne niti. Na pobudo in predlog Primoža Pegama je UO MD Železniki imenoval uredniški odbor, ki pod vodstvom Primoža Pegama pripravlja že peto številko, ki je pred vami. Vsi lahko samo upamo, da entuziazem ne bo ugasnil in bo ta lepa in potrebna edicija med nami živela še mnogo let in vsako leto prinašala pomembne prispevke za zgodovino Selške doline.

Več časa in finančnih sredstev pa v zadnjih letih društvo namenja tudi prenovi in novim postavitvam zbirk v muzeju. Z lastnimi močmi skušamo zbirke posodobiti, približati obiskovalcem, jih narediti lepše in atraktivnejše. Posodabljammo jih tudi z avdiovizualnimi sredstvi ter jih skušamo tako narediti bolj žive in privlačne.

Pomladi leta 2008 je bila tako na novo postavljena spominska soba našega rojaka profesorja Franceta Koblarja. Poleti in v jesenskem času bomo še zadnje prenovljene prostore muzeja opremili z zbirkami, ki jih že dolgo načrtujemo. V posebnem delu bomo predstavili delo naše dolgoletne zdravnice dr. Valerije Strnad, v zbirki Društva pa bomo postavili pregled 100-letne zgodovine ter delovanja Planinskega društva za Selško dolino ter predvojnega društva Sokoli. Za obe zbirki smo pridobili nekaj pomembnih in enkratnih eksponatov, ki bodo tvorili središče zbirk.

Članstvo – za delovanje društva jutri

V zadnjih letih je v Muzejskem društvu Železniki okrog 60 članov, od tega kakih 20 aktivnejših. Za široko zasnovano in razvejano dejavnost to postaja premalo. Zato se obračamo na vas, zveste bralce zbornika. Pridružite se nam, pomagajte nam uresničiti naše načrte. Potrebujemo nove sodelavce, ki nam bodo v razmislek prinesli nove ideje in nam pomagali pri izvedbi projektov. Včlanite se v Muzejsko društvo Železniki in se skupaj z nami veselite novih uspehov. Tudi prostovoljno in neplačano delo prinaša veliko zadovoljstva, še posebej ob uspešno izvedenih akcijah, ob velikem številu obiskovalcev in predvsem ob njihovih pohvalah.

V letu 2009 bomo praznovali kar dva jubileja. Najprej v juliju 30-letnico samostojnega delovanja Muzejskega društva, v avgustu pa bo minilo že 40 let od uradne otvoritve muzeja. Vabimo vas, da se prireditev ob obeh praznovanjih udeležite, skozi celo leto pa vas vabimo k ogledu muzejskih zbirk, ki so bile po poplavih na novo urejene.